

Gerlan den Braber

IN DE BAJES

Indringende verhalen van een gevangenisbewaarder

ALFABET UITGEVERS

2026

INHOUD

Inleiding	7
1 In het land van verloren zielen	13
2 Een standaard dag	23
3 Bajestrucjes	33
4 De gouden regel	39
5 Een stap van vertrouwen	49
6 Van kinderen blijf je af	55
7 Wanneer gedetineerden het recht in eigen handen nemen	63
8 De gevangenis als circus	67
9 De gevangenis als bureaucratie	73
10 Zingeving en religie	81
11 Detentieschade	87
12 Institutionalisering	97

13 De isoleercel	105
14 Verslaving	111
15 De impact van trauma	123
16 De confrontatie met het kwaad	133
17 Straf als afschrikking	141
18 Waarom het systeem niet werkt	147
19 Vrije wil – of toch niet?	157
20 Detentie als quarantaine	167
21 Boeddhisme in de bajes	175
22 Praktische voorstellen	183
Nawoord	197
Literatuurlijst	199
Noten	205

INLEIDING

Donderdagavond. Het is donker in de lange gang. Ik heb avonddienst en loop mijn controleronde. Ik open het schuifluikje van het kijkvenster van de eerste stalen celdeur. Het is schemerig binnen en ik zie een rommelig hoopje dekens op bed liggen. Of daaronder een persoon ligt is niet goed te zien, dus ik knijp mijn ogen nog eens goed samen. Juist als ik even met mijn sleutel op het raampje wil kloppen, komt het hoopje dekens in beweging. Een magere arm reikt de donkere kamer in en een pezige hand met lange vingers wuift langzaam heen en weer vanonder de dekens. Ik sluit het schuifluikje weer. Mooi, er is iemand binnen en diegene leeft. Op naar de volgende.

Als ik het luikje van de volgende celdeur open zie ik helemaal niets. Ik beweeg dichterbij met mijn gezicht om beter te kunnen kijken, maar dan spring ik geschrokken terug.

Ik zie in het donker dat er een gezicht tegen het glas aan

zit geplakt. Dat gezicht trekt een vreemde grimas en rolt wild met zijn ogen.

Even sta ik verstijfd. Dan hoor ik door de deur heen een schaterende lach. De ingeslotene hoorde me aankomen en had besloten me eens te laten schrikken. Dat is gelukt, en met een glimlach en een bonkend hart loop ik verder en maak mijn ronde af. Alle gedetineerden leven nog en ik word verder niet aan het schrikken gemaakt. Een rustige avond, ik geef me over aan de routine.

Van november 2024 tot september 2025 werkte ik als penitentiair inrichtingswerker (piw'er) in een van de vele gevangenissen in Nederland. 'Penitentiair inrichtingswerker' is eigenlijk een bloemrijk synoniem voor cipier of bewaarder, en zo noemen de meeste gedetineerden ons dan ook. Het werk van een penitentiair inrichtingswerker is zeer divers, maar de hoofdlijn is dat we toezicht houden terwijl de gedetineerden hun dagprogramma volgen. Onder het dagprogramma vallen activiteiten als luchten, recreatie en sport. Daarnaast houden we de boel in de gaten als gevangenen bezoek ontvangen, treden we als mentor op voor een paar gedetineerden en zorgen we dat ze elkaar (of ons) niet de hersens inslaan. Kortom, we zorgen dat het rustig blijft op de afdeling.

In tegenstelling tot veel van mijn collega's ligt mijn achtergrond niet in beveiliging, politiewerk, defensie of verzorging van speciale doelgroepen. Nog geen drie jaar voordat ik aan deze baan begon had ik mijn studie filosofie afgerond aan de Universiteit van Antwerpen.

Wie gaat er na een studie filosofie nu in hemelsnaam als medewerker in de gevangenis werken? Die vraag krijg ik vaker, maar voor mij was die stap zo vreemd nog niet. Ik ging filosofie studeren om levenswijsheid op te doen, om nieuwe dingen te leren over het leven. Na verloop van tijd begon ik echter te begrijpen dat het leven nooit in droge boeken en de hersenspinsels van oude filosofen te vatten valt.

De beste manier om levenservaring op te doen leek mij uiteindelijk maar gewoon door de beker van het leven met volle teugen te drinken.

Ik heb altijd al de drang gehad om uit mijn bubbel te komen, het onbekende te verkennen, me in situaties te storten die misschien oncomfortabel zijn, maar wel leerzaam. Hoewel mijn studiekeuze ook voortkwam uit deze drang, voelde ik de behoefte om de academische wereld achter me te laten en 'het echte leven' te verkennen, voorbij abstracties en theorieën. Natuurlijk zijn er meer plekken waar dit mogelijk is, maar de gevangenis had een speciale aantrekkingskracht voor mij. De bajes leek me in al zijn rauwheid en ongewoonheid een uitstekende plek om zowel de fraaie als de minder fraaie kanten van 'het echte leven' dieper te verkennen. Waar zou ik beter mensenkennis op kunnen doen dan in de gevangenis, dat land van vergeten zielen en hongerige geesten? Van wie zou ik meer kunnen leren dan van stoere bewaarders, gladde dieven en koelbloedige moordenaars? Natuurlijk zitten criminelen vast omdat ze verkeerde keuzes hebben gemaakt, maar juist de beweegredenen achter die keuzes interesseerden me mateloos.

In zekere zin zou je mijn baan in de gevangenis als een filosofisch experiment kunnen zien. Los van het feit dat ik liever niet achter een bureau op een kantoor wilde belanden (en het merendeel van de universitaire banen komt daar wel op neer), zag ik het als een interessant onderzoek om me als filosoof in de harde wereld van misdaad en straf te begeven. Ik had tijdens en na mijn studietijd al veel gelezen over de menselijke aard en zijn wispelturige karakter, over moraliteit en rechts-ethiek, en over de dunne scheidslijn tussen goed en kwaad die volgens de Russische schrijver Solzjenitsyn door het hart van ieder mens loopt. In de gevangenis zou dit theoretische onderzoek zich direct kunnen vertalen naar een praktisch experiment. Waarom doen mensen wat ze doen? Wat brengt ze ertoe om daden te plegen die tegen het geweten ingaan? In hoeverre verschillen 'normale' mensen van criminelen? En wat is de beste manier om met crimineel gedrag om te gaan? Willen we dat criminelen straf krijgen, willen we dat ze hun gedrag gaan verbeteren, willen we het allebei?

Daarnaast zie ik mijn werk in de gevangenis als een poging om de kloof tussen theorie en praktijk te overbruggen. Ik verbaas me al heel lang over het onbegrip dat vaak heerst tussen de academische wereld en de wereld van de praktijk. 'Ons kent ons' is een gezegde dat voor beide kringen opgaat, en zo blijft iedereen graag in zijn eigen bekende bubbel. Ik vermoed echter dat universitair geschoolden erg veel kunnen leren van het werk in de praktijk, misschien nog wel meer dan vice versa.

Het gevangeniswezen komt vaak in het nieuws, en meestal is dat niet positief. Dit heeft voornamelijk te maken met het nijpende personeelstekort en de overvolle gevangenissen. Hierdoor zijn er een hoop ogen op het gevangeniswezen gericht, en staat justitie onder hoge druk. Met dit boek wil ik een poging doen om waarnemingen en verhalen van de werkvloer te koppelen aan diepere vraagstukken over misdaad en straf, goed en kwaad, vrije wil en verantwoordelijkheid.

Met een combinatie van persoonlijke observaties op de werkvloer en bredere filosofische beschouwingen over de manier waarop het rechtssysteem momenteel is ingericht, hoop ik een ander licht te kunnen werpen op ons strafstelsel en het gevangeniswezen. Ik geloof dat het van belang is dat er een gesprek wordt gestart over ons gevangeniswezen, omdat ik denk dat het huidige systeem crimineel gedrag uiteindelijk niet ontmoedigt en in sommige gevallen zelfs stimuleert. Daarnaast denk ik dat het gevangeniswezen op meerdere manieren nog tekortschiet tegenover gedetineerden en personeel. Met dit boek hoop ik bij te dragen aan een frisse, meer humane visie op misdaad, detentie en verantwoordelijkheid.

*Dit boek is geschreven op persoonlijke titel en gebaseerd op mijn eigen ervaringen en observaties tijdens mijn werk in de penitentiaire inrichting. Alle namen, locaties en andere details zijn geanonimiseerd om de privacy van betrokkenen te beschermen en om te voldoen aan wettelijke geheimhoudingsverplichtingen. In dit boek zijn sommige gesprekken

met (oud-)gedetineerden geanonimiseerd, samengevoegd of enigszins aangepast om de privacy van betrokkenen te waarborgen. Voor de verwerking van gesprekken met oud-collega's is toestemming gevraagd aan desbetreffende collega's.

De inhoud van dit boek weerspiegelt mijn persoonlijke visie en ervaringen.